

Nya böcker

Hans Swärd & Per Gunnar Edebalk (red.) (2017) *Socialt arbete och socialpolitik – om Centralförbundet för socialt arbete och dess betydelse*. Studentlitteratur: Lund.

Hur bygger man välfärd, socialpolitik och ett socialt arbete som kan skydda människor från fattigdom och umbäranden? Boken *Socialt arbete och socialpolitik – om Centralförbundet för socialt arbete och dess betydelse* utgår från denna fråga.

Det förs i dag en livlig diskussion inom både samhällsvetenskap och teologi om utvecklingen av olika välfärdsmodeller i Europa och deras samband med skilda religionstraditioner i olika länder under reformationstiden. I historikerna Henrik Berggren och Lars Trägårdhs *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige* (2015) noterar författarna i ett nyskrivet kapitel att de tidigare förbiset religionens stora betydelse för modern svensk politisk kultur. De visar hur den svenska alliansen mellan stat och individ har sina rötter i samspelet mellan Luthers teologi, den svenska statens utveckling från 1500-talet och framåt samt den utmaning mot statskyrkan som kom från 1800-talets väckelserörelser. Professorn i religionssociologi, Anders Bäckström, hävdar i antologin *Religionens offentlighet. Om religionens plats i samhället* (2013) också att den svenska välfärdsmodellen inte kommit till stånd utan en luthersk statskyrka som genom sin teologi gav staten en stark legitimering. Han menar att förhållandet mellan religion och välfärd inte enbart är en historisk fråga utan relationen mellan det privata och offentliga är en aktuell teologisk och politisk fråga. Det finns nu en process där religionen tycks vara på väg från det privata livet till det offentliga rummet.

Anders Wejryd, tidigare ärkebiskop och numera Europapresident för kyrkornas världsråd, skriver i antologin *Sedd men osedd* (2016) att inom den lutherska traditionen utgår man inte från tanken om individens moraliska förädling, utan från tanken om medmänniskans behov och nöd. Därmed blir det inte den enskilda medborgarens välvilja som förväntas lösa problemen "... utan man skapar strukturer, som garanterar stöd och hjälp, oberoende av om den goda viljan finns eller inte. [...] en generell socialpolitik istället för en selektiv med dess förödmjukande behovsprövning" (s. 19 f.).

Det är den utvecklingen mot en generell socialpolitik under tidigt 1900-tal som

boken tar sig an. Det är tiden när stora demografiska, ekonomiska och politiska förändringar ägde rum i det svenska samhället. Man kan också säga att det är en brytpunkt gentemot många hundra år av kristen omsorg om fattiga i stift och socknar. Under reformationen stärktes kyrkans inflytande i nationsskapandet genom en statlig-kyrklig kontroll av medborgares tanke- och trosföreställningar och kristet välfärdsarbete i socknarna. Ur sockenstämmor och sockennämnder växte efterhand fattigvårdsstyrelser, skolstyrelser och sundhetsnämnder som senare bildade grunden för 1900-talets välfärdssamhälle. Kyrkan fick rollen som furstens och statsmaktens lokale representant i socknen samtidigt som staten blev överhuvud för kyrkans andliga auktoritet. De bildade en enhet.

Om denna förhistoria och dess betydelse för socialpolitikens utformning berättar dock antologin ingenting. Redaktörerna beskriver framväxten av socialpolitiken och det moderna sociala arbetet med utgångspunkt i den roll som centralförbundet har haft. CSA var vid sekelskiftet 1900 en inflytelserik paraplyorganisation för ett sjuttio-tal reformorganisationer och mötesplats för ett nätverk av engagerade medborgare och yrkesverksamma som ville komma till rätta med avigsidor av det moderna samhället: industrialisering, urbanisering, fattigdom, bostadsproblem och växande klassklyftor. Enligt initiativtagarna själva ville man skapa *en social upplysningsinstitution*.

Antologin ger flera exempel på hur CSA deltog aktivt inom många olika samhällssektorer i arbetet med att skapa dagens socialpolitik och sociala arbete. Det är en omfattande antologi där några av Sveriges ledande forskare inom socialt arbete, idéhistoria, historia, ekonomisk historia, nationalekonomi och sociologi tar sig an olika aspekter av utvecklingen. Omfånget gör dock att den nästan är omöjlig att sammanfatta. Jag konstaterar att den på alla sätt är en tung antologi (1,5 kg) som ger väl underbyggda kunskaper på både djupet och bredden om välfärdssamhällets framväxt. För den socialpolitiskt intresserade är den en veritabel guldgruva. Det gäller också för studerande och yrkesverksamma som i sin dagliga gärning möter människor i nöd och behov av bistånd. Boken kan tjäna som både lärobok och uppslagsbok under många år framöver. Den innehåller dessutom ett rikt och unikt bildmaterial som speglar antologins ambition att illustrera välfärdssamhällets och socialpolitikens framväxt.

Vi får inblickar i den demografiska och ekonomiska utvecklingen i Sverige, i utvecklingen från filantropi till professionalisering av det sociala arbetet, presentationer av några centralgestalter i bildandet av CSA och exempel på hur arbetet bedrevs med några ständigt aktuella "sociala" frågor: kampen för förbättrade livsvillkor för små barn och ensamstående mödrar, för större samhällsansvar för utomäktenskapliga barn och deras mödrar, kampen för kriminalpolitiska reformer och omdefiniering av ungdomsbrottslighet till ett socialt problem, åtgärder för att förbättra levnadsvillkor och bostadsstandard både i staden och på landet och kampen för att skapa bättre

åldringsvård inom fattigvårdens ram, det vill säga att få kommunerna att bygga ålderdomshem. Kort sagt, den täcker många aspekter av hur omvandlingen gick till för att föra Sverige från ett land av svält och fattigdom till dagens välstånd och välfärd.

Ett av kapitlen behandlar en av CSA:s centralgestalter, Ebba Pauli. Enligt idéhistorikern Roger Qvarsell var Ebba Pauli tidigt aktiv inom Föreningen för välgörenhetens ordnande (FVO) och i CSA:s fattigvårdskommitté. Hon bidrog till att de sociala frågorna sattes i relation till allmänna livsåskådningsfrågor. Pauli var också starkt engagerad i att starta det som senare blev S:t Lukasstiftelsen. Framför allt betonade hon den så kallade personlighetstanken som innebar hjälp till självhjälp och principen att all hjälpverksamhet skulle baseras på ett personligt möte. Socialt arbete blev därmed också ett uppfostringsprojekt med ett skötsamhetsideal som man delade med arbetarrörelsen.

För Pauli var det klart att det sociala arbetet hade sin grund i den kristna läran. Hon förmedlade tanken om det ansvar som det allmänna prästadömet innebar och att de kristna därför måste agera i samhället just i rollen som kristna. Därmed skulle de skapa ringar på vattnet som kunde förändra hela samhället. Förändring måste ske inifrån och ut. En motsatt ordning, där förändring kommer från staten till den enskilda människan skulle vara skadlig, hota det personliga livet och därmed kristendomen.

Det här bäddade för stridigheter inom CSA kring det sociala reformarbetets karaktär. Förbundet var en sekulär organisation, men många av företrädarna slet med frågan hur de skulle hantera sitt kristna engagemang. Att bortse från det sociala arbetets relation till den kristna läran blev svårt för många. De ansåg att både samaritidealet och förvaltarskapstanken skulle ligga till grund för det sociala arbetet. En andlig fördjupning sågs som en förutsättning för den enskildes förmåga att hantera sin personliga och ekonomiska situation. Inställningen till socialdemokratins arbete mot en välfärdsstat blev problematisk eftersom man såg arbetarrörelsen som religionsfientlig. När arbetarrörelsen senare förklarade att religion var en privatsak upplöstes spänningarna.

Idéhistorikern Kerstin Thörn visar i ett av kapitlen hur CSA tog som sin uppgift att inleda en professionaliseringsprocess av det sociala arbetet. Det skulle förändras från ett obetalt hjälparbete till ett avlönat yrkesarbete. Man insåg betydelsen av avlönad arbetskraft för att få kontinuitet i arbetet. Man insåg också att det inte räckte med personliga egenskaper utan att det krävdes sakkunskap inom fattigvårdsarbetet. Kerstin Hesselgren och Ebba Pauli var eldsjälar som drev på det utvecklingsarbete som så småningom ledde fram till dagens socionomutbildningar och forskning i ämnet socialt arbete.

Den lutherska kallelsetanken hade stor betydelse i den utvecklingen och i emancipationen av kvinnorna. Historikern Inger Hammar (1999) menar i sin avhandling *Emancipation och religion. Den svenska kvinnorörelsens pionjärer i*

debatt om kvinnans kallelse ca 1860–1900 att historieskrivningen om kvinnlig emancipation är "religionsblind". Ofta beskrivs kyrkan som hindrande eller rent av fientlig mot frigörelsen från hushållet. De som drev kvinnoemancipationen under sent 1800-tal var emellertid förankrade i en kristen och luthersk livsåskådning och debatten fördes i teologiska termer. Hur kunde kvinnor få delaktighet i den offentliga sfären utan att den lutherska traditionen förkastades? Det är här kallelsetanken kommer in. Det är enligt Luther inom de tre stånden *ecclesia, politica* och *oeconomia*, det andliga, världsliga och hushållet, som människan ska utöva sitt kall. Att vara far, mor, man eller hustru är att vara en del av hushållsståndet. Här hade kvinnan en roll, men i de andra stånden kunde enbart mannen verka. När den filantropiska rörelsen startade sitt medmänskliga arbete kom arbetet att tolkas som ett utvidgat hushållskall. Därmed legitimerade det kvinnans filantropiska engagemang för nästan och blev en utvidgning av hushållssfären. Men det gav inte inträde till den (manliga) borgerliga offentligheten. Filantropin kom därmed att under lång tid hindra verklig kvinnlig emancipation, men den blev samtidigt starten på en utvecklingsprocess. Den fortsatta emancipationen skedde av kvinnor inom ramen för den religiösa liberalismen och via kraven på varje individs rätt till frihet. Thörns kapitel beskriver vägen från denna position av begränsande filantropi till emancipation, utbildning och socialt yrkesarbete för dagens socionomer och diakoner.

Kanske kunde antologin ha bidragit till en större förståelse av det specifikt svenska i den här utvecklingen om reformationen och arvet från Luther hade funnits med. Övergången från den kristna fattigvården till den sekulära socialpolitiken behandlas ofta i böcker om socialpolitik som ett diskret steg mellan ett önskat förr och ett modernt rationellt samhällsprojekt. Andra forskare som Berggren och Trägårdh (2015), Per Svensson (2016) och kyrkohistorikern Urban Claesson (i Gerle, 2008) menar att Luthers teologi och arvet från reformationen fortfarande har stor betydelse. Vid tiden för den svenska statsbildningen under 1500-talet ändrades kyrkans roll från att vara överställd statsmakten till att bli en del av den. Luthers tankar innebar att individen hade ett eget personligt förhållande till evangeliet, och den världsliga makten sågs som god eftersom den var tillsatt av Gud. Kyrkohistorikern Urban Claesson menar att denna teologi passade väl in i socialdemokratins och arbetarrörelsens arbete för en sekulariserad stat baserad på tankar om individualism och en stark stat. Socialdemokratien kom att påverkas av det reformatoriska arvet, en sekulariserad lutherdom. Så samtidigt som Luther marginaliserats kan man se det som att han samtidigt lever kvar på många olika sätt i dagens samhälle.

Grace Davie (2016) och Sigrun Kahl (2005; 2010) är andra exempel på religionssociologer som framhåller betydelsen av hur religiösa idéer påverkar välfärdsstatens

framväxt. De lutherska länderna var först med att utveckla välfärdssystem och socialförsäkringar. En viktig orsak till detta, menar Davie, finner vi i Luthers tankar om tvåregementsläran, där Gud styr både genom den andliga och den världsliga makten. Därifrån stammar den svenska uppfattningen om den goda staten. Katolska och reformerta länder var senare i sin utveckling och motsatte sig statens inblandning i vad man traditionellt såg som kyrkans ansvarsområden. Dessa skilda värderingar och trossystem har blivit inbäddade i dagens sekulära fattigvårds- och välfärdsinstitutioner, vilket än i dag påverkar synen på de fattiga och deras behandling och förhållandet mellan kyrka och stat.

Så frågan är om vi, som forskarna Phil Zuckerman (2008) och David Thurfjell (2016) hävdar, ska se Sverige som ett av de mest gudlösa folken i världen och att välfärd och socialpolitik just därför ligger på internationellt sett hög nivå. Eller är det tvärtom så att just det kristna arvet och Luthers tankar om kallelse och medskapande bidragit till ett Sverige där de kristna värderingarna institutionaliserats och bäddats in så att vi inte längre känner igen dem som kristna?

Denna recension har tidigare publicerats den 16 mars 2018 i en längre version i *Svensk Kyrkotidning*, nr 3, (5094), årgång 114.

Claes Levin
FD i socialt arbete

Referenser

- Berggren, H. & Trägårdh, L. (2015) *Är svensken människa? Gemenskap och beroende i det moderna Sverige*. Andra upplagan. Stockholm: Norstedts.
- Bäckström, A. (2013) Religion mellan det privata och det offentliga- om religion och välfärd. I: Hanna Stenström (red.) *Religionens offentlighet. Om religionens plats i samhället*. Skellefteå: Artos Norma Bokförlag.
- Claesson, U. (2008) Att lösa klimatproblem med Luther eller Calvin. Reflektioner om det typiskt svenska som uttryck för en sekulariserad teologi. I: Elisabeth Gerle (red.) *Luther som utmaning. Om frihet och ansvar*. Stockholm: Verbum.
- Davie, G. (2016) Svenska kyrkan sedd från England. I: Anders Bäckström & Anders Wejryd (red.) *Sedd men osedd. Om folkkyrkans paradoxala närvaro inför 2020-talet*. Stockholm: Verbum.
- Hammar, I. (1999) *Emancipation och religion. Den svenska kvinnörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860–1900*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Kahl, S. (2005) The Religious Roots of Modern Poverty Police: Catholic, Lutheran and Reformed Protestant Traditions Compared. *European Journal of Sociology*. 45(1): 91–126.
- Kahl, S. (2010) Religious doctrines and poor relief: A different causal pathway. I: Kees van Kersbergen & Philip Manow (red.) *Religion, Class coalitions, and welfare states*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Svensson, P. (2016) *Frihet, jämlikhet, reformation! 500 år med Luther*. Stockholm: Weylers.

- Thurfjell, D. (2016) *Det gudlösa folket: de postkristna svenskarna och religionen*. Stockholm: Molin Sorgenfrei.
- Wejryd, A. (2016) En svårförklarlig kyrka. I Anders Bäckström & Anders Wejryd (red.) *Sedd men osedd. Om folkkyrkans paradoxala närvaro inför 2020-talet*. Stockholm: Verbum.
- Zuckerman, P. (2008) *Society without God*. New York: New York University Press.